

A BÖGRE. (AULULARIA.)

Plautus vígjátéka 5 felvonásban. Latinból: Csiky Gergely. (Budapesti Szemle. 1884. augusztus. 250—290. 1.)

A jó fordítás szabályait kifejezhetni egy-néhány szóban: a gondolatok maradjanak az eredetiek; a szók és szólamok legyenek a fordító nyelv sajátai. Valaki közbeszólhatna, hogy a „gondolatok“ mellé oda kell vala tennem a képeket is, mire csak azt mondom, hogy ha „képek“ alatt a tropusokat — jelesen a három elsőt — és a hasonlatokat érti közbeszóló, nincs miért változtatni kifejezésemem. Mert azokat is, mint a szólamokat, csak úgy hagyhatja meg másíthatlanul a fordító, ha mind a két nyelvben egyenlő szolgálatot tesznek. Például „az arez rózsái“ minden nyelven érvényes metaphora, de a „lotus-arcz“ csak a Ganges vidékén kelt érthető képzetet. Az Aululariában (I. 2. 1.) olvassuk: „*defaecato animo.*“ No már a kép ebben a *faex* (seprő), melyet metaphorának nem használhatni, mert „seprőtől megtisztult elme“ magyar fülnek semmit sem mond. Fordítónk is érezte, de azzal nem lőn feljogosítva arra, hogy a szólamot meghamisítva „vidám lelket“ csempésszen bé helyette. Horatius (C. I. 4. 2.) azt írja: „*trahuntque siccas machinae carinas.*“ A *carinae* per Synecdochen hajót, ladikot stb. jelöl, úgyde megfelelő szavunk reá a magyarban nincs. Lám ezt a természetrajzi műszót: *carinatus* a M. Fűv. K. szerzői *csónakosnak* fordították. Ha pedig valami újdonsült szóval élne a fordító, senkinek se jutna eszébe, hogy hajót értsen alatta. A mi a hasonlatokat illeti, a keleti költők (sanskrit., arab) pl. az asszonyi szép szemet a gazellához szeretik hasonlítni, de európai olvasónál a „gazellaszem“ nem fogja a kívánt eszmét kelteni. Megmaradok tehát értelmezésem mellett, és ennek két részből indulva ki két rovatba sorolom kifogásaimat. Az egyikbe azok a helyek tartoznak, a melyek nem tolmácsolják, mint vélem, elég hűn és helyesen az eredeti költő gondolatait; a másikba a nem magyaros szólamok.

Kezdjük meg az első rovatot mindjárt a czímével a vígjátéknak. A latin szövegben mindenütt „*aula*“ és nem *aulula* for-

dulván elé, a „bögre“ = kis fazék, szót nem helyeselhetem. Fazakakban igen sokszor letek és lelnek kincset, de bögrére nem tudok példát.

Prol. 3. v. Unde exeuntem me adspexistis: „melyből kijönni láttatok imént“ Ezt a felesleges *imént*-et csak az menti, hogy fordítónak egy iambusra volt szüksége. Szigorú (azaz: hitvány) mentség. — Ilyes mankó az „öt“ is a 14. versben, s nem egy helyt másutt.

28. „Ki mindennap töménnyel, borral áldoz nekem.“ Honnan kapjon a földhöz ragadt szegény Euclio leánya tömjént és bort mindennap áldozni a Larnak, bajos megfogni. De nem is kívánja ezt Plautus, kinek szavai: cotidie aut thure, aut vino aut aliqui¹⁾ semper supplicat.

I. F. 1. j. 1. v. „Hagyd el házamat!“ — Ebből azt véli a magyar olvasó, hogy Euclio elcsapja a szolgálóját. Ámde ezt a házhoz rabszolgai kötelekek fűzik, melyeken gazdája nem akar tágitni kárával. A latin szöveg: „exeundum tibi hinc est foras,“ sem mond többet, mint: „menj ki a házból“, a mi más, mint: „menj el a háztól.“ Ugyan ez okból Staphyla sem mondhatja későbbben (11. kv. vv.): „Inkább kössenek az Istenek bitóra, hogyszem ily szolgálatban maradjak!“ mert nem tőle függ a maradás vagy nem maradás. A fordításnak nem szabad anachronismust hozni be. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy Plautus nem tulajdonít — mint fordítója — hohér tisztet az isteneknek, ezen szavában: „utinam me divi *adaxint* ad supplicium.“

I. 2. 1. *defaecatus*, mint főlebb kifejtém, nem „vidám,“ hanem: n yú godt (Metaph. megszállott.)

I. 2. 10. „Őrizd a pókokat.“ — Ki van fordítva erejéből a mondat: „araneas mihi ego illas servari volo,“ azaz: nálam még a póknak sem szabad elveszni. Vesse össze az olvasó az előbbiekkal.

I. 2. 21. A „mozsártörő“ mellé a költő „mortariumot“ is ír, mit a fordító kihagyott.

I. 2. 29. „Bármily közel van hozzánk“, a vulg. lectio szerint: *quanquam prope est*, jól van fordítva. De nagyon helyeslendő emendatióval ma már így olvassák: „*quamquam prope* („est“ nélkül), azaz: „bármily felől is közel t. i. járjon. Ez a javítás feleslegessé tesz minden puhatolódzást, vajon a Fortuna templomára vagy a gazdag Megadorus házára vonatkozik-e a „*prope est*.“

I. 2. 40. „Domi“ e helyt nem „itthon,“ hanem: a házban.

I. 2. 48. „Mihelyt lehet.“ — Jobban és mind a körülményeknek, mind a helyzetnek megfelelőbben: „mihelyt csak lehet,“ vagy „minél hamarább.“

¹⁾ *Aliqui*, archaismus, a m. más módon, mibe be van foglalva az üres kéz is.

I. 1, 9. „hoc unum . . . *cogitato*.“ — Hűtelenül van fordítva „ne feledd“-el Aztán a 10—11 versben a „tibi proximum me“ és „mihi te“ meg vannak minden igaz ok nélkül cserélve. Csekélység — legyen — de hanyagság is.

II. 1, 13. „Mindenben“ azt akarja tolmácsolni, hogy: „quod in rem esse utriusque arbitramur.“ Aztán az „egymást“ és „egymással“ a költőtől nem intentio nélkül ismételt „mihi te, tibi me“ és „ego te, tu me“ szólamokat rövidítik jogtalanul. Végre: „foras“, nem az „ajtó elé.“ Eunomia a házból kivitte Megadorust, hogy ne hallják a cselédek, mit beszélnek uraik.

I. 1, 31. „Facta volo“, ford. szerint „úgy bizony“, minnek nincs értelme, Eunomia azt mondja vele, hogy: „Ez úttal ne bocsásd el a füled mellett intésemet!“

II. 1, 58. „Mi tönkre juttat minden férfit“, hiányos és hibás fordítása ennek: „quae in servitutum sumtibus redigunt viros.“

II. 2, 19. „Mihelyt otthon leszek,“ ismét félreértése vagy félreecavarása a „domi“-nak. Hiszen éppen ajtaja előtt áll Euclio, mikor azt mondja, tehát helyesen: „mihelyt bemegyek.“ A 41. versben is jobb „a házban“, mint „itthon.“ Egy negyedik osztálybeli tanulónak engedhetni el az ily fordítást.

II. 2, 44 45. „Neque illo quisquam est ex paupertate parcior,“ merőben más értelmű, mint ez: „Hisz’ a szegények közt nincs senki sem, ki többször emlegetné nyomorát.“ Mi módon olvashatta ezt ki ford. a latin szövegből, nem bírom kitalálni. Azt is alig, hogy miként ezt: „ha ezután se lesz,“ ebből: „salvom est si quid non perit,“ melyben comicumot sejtek, de erről úgy látszik nem is álmodik ford.

II. 2, 58. „improbus“ = gonosz, de bizony nem: „silány“. Phaedrusnál a „lupus fauce improba“ nem tesz „silány torku farkas“-t.

II. 2, 63—64. „hogy e dolog lyányodnak és nekünk javunkra váljék“, szolgálai és még sem hű fordítás Az eredeti szöveg rövid értelme csak az, hogy: „jó órában legyen mondva!“

II. 2, 71. „Ez méltó sem volna hozzám.“ — Ford. félreértette az eredeti szöveget, mert ebben: „Neque dignum arbitror,“ a „dignum“ vagy általában „méltányost,“ helyest, „illőt“ jelent, vagy, ha „méltót,“ Eucliora, de semmiképp se Megadorusra vonatkozik.

II. 2, 81. „Jaceam in luto“ = a sárban rekedek, nem pedig „heverek.“ *Jaceam* itt a *haeream* synonymája

II. 2, 88 89. „Veszélyes a számárra nézve ha ökrök közé megy.“ Esetlen! A latin szöveg azt teszi: Nagyon veszélyes nekem a szamaraktól az ökrökhez csapni át.

II. 2, 89—90. „Csak javadra lesz, ha tisztos emberekkel frigyre lépsz.“ — *Probus* nem „tisztos“ (v. ö. II. 2, 58). *propinquitas* nem „frigy.“

II. 4, 3. *Obsonium* itt és a vigjátékban mindenütt „éték“-nek van fordítva. Annyi mintha az aczélat kardnak fordítónék. *Obsonium* = úzalék, főzelék. Ezt szokta a szakács a piacon bevásárolni, nem a kész ételt.

II, 4, 22. „*Pumex* non aeque est aridus, atque hic est senex.“ Így van fordítva: „A kő nem oly száraz, mint ez agg.“ Hogy a „*pumex*“ helyett egyebet tett fordító, az helyes, mert itt másítani kellett a metaphorát, de alkalmasabb szóval, mert a „kő“-nek nem inhaerens tulajdonsága, hogy „száraz“ legyen. Tapló vagy avar inkább talál vala.

II. 4, 26. „*Follis*“ itt nem tesz „pénzes erszényt“, hanem csupán csak holyagot. Majd megmondom, min feneklik a hiba.

II. 4, 31—32. „*Hoc* mihi te, ut tibi me aequom est credere“, így van nem fordítva, hanem — fordítve: „Ézt elhiszem neked, miként te is hível az én szavamnak.“ *Jambus*nak jó, de *stylus*nak esetlen.

II. 4, 35—36. „Nem fog az öreg nekünk markuukba nyomni egy talentumot?“ — Az eredeti azt mondja: „Nem kunyorálhatnánk ki az öregtől egy talentumot?“

II 4, 42. „*Mortalem* parce parcum praedicas.“ — Fordítás: „Ugyan fukarnak fested a fukart.“ Amde „*parcus*“ nem „fukar.“ Fukar (fösvény, zsugori) az a kinek van miből költeni, de nem költ, még maga szükségére is alig. A szegény pedig *szükmarku* és *takarékos*, mert kéntelen vele.

II. 5, 10. *Ne quaeras foris* = nem kell (a házon) kívül keresned. — Ford. a *foris* helyett „sehol“-t irt, mit még a *metrum* sem kívánt.

II 6, 1. *Pythodicus* a *Megadorus* szolgálja, mert *Euclion*nak nincs. Ford. még is az *Euclio* házából lépteti ki, holott oda be se ment.

II. 7, 8—9. *Ita illis impuris omnibus adii manum.* Mi módon tegye ez azt, hogy: „és a faképnél hagytam a zsványokat? találja ki az olvasó. *Ego Davus sum non Oedipus.* A latin szöveg értelme az, hogy: „mindnyájokon kifogtam v. kikaptam. *Impurus*-t is jobb lett volna zsebelőnek v. zsebtolvajnak, mint „zsvány“-nak fordítani

III. 4, 6. „És azt akarja, hogy meglopjanak.“ — Igen átalánosan vagy kifejezve. *Euclio* csak a fazakát („bögré“-jét) félti, mint világosan mondja a latin szöveg.

III. 4, 16. *Manubrium* = fogantyú, nem „gyeplő“, mi itt hűtelen és esetlen metaphora.

III. 5, 106. „Mihi bibere decretumst aquam“ és 108. v. „tibi cui decretumst bibere aquam.“ — Mind a két szólamból kihagyta a „decretumst“-ot a ford. Quo jure? — Ugyanitt: „Ut me deponat vino eam affectat viam“, melyet jól fordíthatni így: „abban jár, hogy levegyen borral a lábamról.“ Az: eam affectat viam, ki van hagyva.

III. 5, 112. „aurum quod tibi conereditumst.“ — Így van fordítva: „kincsem . . . melyet reád bizék.“ Ugyde a Prologus óta tudjuk, hogy nem ő, hanem a nagyapja tette az aranyakat a fazékba!

III. 5, 119. „Ibi abstrudam probe,“ ford. meggyengítve: „rejtelek.“ Hasonló kényelmes fordítás ez is:

IV. 1, 2. „Uram parancsát függén végezem,“ melynek latin szövege: Ne morae molestiaeque herile imperium habeat sibi. Megint:

IV. 1, 9. „Meg kell érne,“ e helyett: javára feltartoztatni, mintán természetesebben jön a következő vers.

IV. 1, 24. „Hogy Megador akarja eljegyezni.“ — A latin szöveg azt tartja: hogy Megadorusnak adják feleségül.

IV. 1, 28. „Itt mind a két házat kikémlelem.“ — Strobilus az utcán levő oltárra ül s azt mondja, hogy: „onnan erre is, amarra is észreveheti mi történik.“ Ez a hűség! Most már az ügyesség! Miképp lehet az utcáról „kikémlelni,“ mi foly a „két ház“-ban?

A IV. f. 4. jelenésében nem egy kihagyással igyekszik a ford. rapidusabbá tenni a dialogust. Teljék hát kedve benne. De a mit állít, hogy a 10-11. beli „szójáték hiven nem fordítható le“, azt nem engedhetem meg. A hely ez: „Strobilus. Nihil equidem tibi abstuli. Euclio. At illud, quod tibi abstuleras cedo.“ No már a két „tibi“-t könnyű imitálni magyarul is, mert a dativus ethicus nálunk is meg van.

IV. 4, 12. *Eu.* „Add vissza! Mit tehetnél? — *Strob.* Mit tehetnék?“ Ennek nincs semmi értelme; holott a szöveg világos: „*Eu.* cedo! equid agis? — *Str.* Quid agam? Azaz: *Eu.* Add ide! Meg lesz-e hamar? — *Str.* Mi legyen meg?“

IV. 4, 22. „Ostende etiam tertiam.“ — A ford. hozzá teszi: mutasd a harmadik kezéd!“ Oly balgáknak tartja olvasóit, hogy nem találják ki? vagy több comicumot lát ebben; hogy „három kéz“? nem tudom.

IV. 4, 24. „Facisne iniuriam mihi, an non?“ — Bádgyattan és hamisan így van fordítva: „Igaztalan vagy hozzám.“ Könnyű kiigazítani, de nem vesződöm vele.

IV. 4, 27. „*Str.* Az Isten verjen meg, ha téled akármit loptam. — *Eu.* (kiegészítve) S lopnék valaha!“ — Hamisan és

értetlenül! Az eredeti itt is világos: „S. di me perdant si ego tui“ (most már nem használ — okulva — dativus ethicust) „quicquam abstuli. — *Euc.* Nive adeo abstulisse vellem.“ Azaz: *Str.* Az Isten verjen meg, ha elloptam valamidet. *E.* Nem is szeretném bizony, ha elloptad volna.

IV. 4, 31. „Vah, quam benigne!“ = Mily kegyes vagy hogy megengeded. De rossz, a mit olvasunk: „Mint meg juhászodtál.“

IV. 5, 2. „Hálóba csalni ezt a vén fukart.“ -- Egyszer: „insidias dare“ = meglesni, nem „hálóba csalni“; aztán a „fukar“-t csak ford. csempészte oda.

IV. 5, 4. „Ki hozza most stb.“ Mind ezt nem tudja bizonyosan Strobilus, hanem csak gyanítja, s a szövegben ott van a „Credo.“ Ford. kihagyta. Azt se tudja *Str.* pénz van-e a fazékban, de ford. reáfogja.

IV. 6 j. Az utolsó előtti versről: „Quamquam hic manere herus me sese iusserat“ elfeledkezett ford., pedig a nélkül nincs értelme az utolsóknak.

IV. 10, 108. „Ugy látszik, ez szerencsés véget ért.“ igen sokat mond, mert „res est in vado salutis“ csak annyit tesz, hogy: „jól fog kiütni (jó útban van) a dolog.“ És „Servom esse ubi dicam meum Strobilum, non reperio,“ csak annyit tesz, hogy: hol keressem Strobilust, a szolgámat, nem tudom. Tehát ez: „nem találom Strobilust sehol“, nem egyképp hibás.

V. 1, 2. és 19. v. „Négy font arannyal van bögrém tele,“ magában is esetlen szólam, nem is fejezi jól ki a lat. szöveget, mert a „quadrilibris (aula)“ a fazék nagyságát vagy szabását jelöli, melybe különböző súlyu anyagok férhettek és „onustus“ világos, hogy nem tesz „teli“-t.

V. 1, 21. Az „Euelioni huic seni surripui“-ból nem kell vala kihagyni a két közbelső szót.

V. 1, 27. Az „apparabas“-ból erősen nagy vargabetűvel lett „sántikáltál.“ A szó jelentése magyarul: „abban jártál.“ A fordító úgy gondolkozott, a sántikálás is járásnak a neme, és a metonymia majd igen comicus hatású lesz; de a bizony csak értetlen hatású.

V. 1, 30. Non potes probasse nugas“, szerencsétlenül van imígy fordítva: „Hagyd most a tréfát!“ Valamint a 35. versben is az „at sein' quomodo“ (= tudod mi vár reád) imígy: „Úgy vigyázz!“

Ezt a rovatot nem folytatom tovább, mert az ó szöveg itt megszakadván a darab vége öndolgozata a fordítónak s ahhoz más szempontból fogok szólani; most lássuk a magyarságot, mely minden fordításban erősen számbaveendő, de kétszeres, sőt háromszoros sanyarral a vigjátékban. Mert lám a drámában inkább mint

a regényben, s a vigjátékban inkább mint a drámának más ne-
meiben követelhetni, hogy a nyelv hű képe legyen a közéletbeli
társalgásnak. Azért azt hiszem méltán megbotránkoztam a követ-
kezőkben :

„Rövid szavakkal elmondom kiléteimet.“ — Igaz. *szóval*.

„Hozzám esengve, hogy megörzeném.“ — Ig. hogy *öriz-*
zem meg.

„nyomorban hagyta hátra őt.“ — Kétszeres germanismus.

„atyja sem tud semmit *e* dologról.“ — Az *e*, *ez*-nek úgy-
szólva névelő gyanánt használata a közbeszédben hallatlan.

„Mért dobsz ki házadból?“ — Ig. a *házból*, és még így is
meg van nyomorítva a latin szöveg. Hasonlóképp sérti a fület:
„Nem láttam életemben *e* banyánál rosszabb teremtest.“ Olv.
ennél a banyánál. Avvagy mondja-e a szakácsné a konyhaszolgáló-
lónak: „mosd meg *e* fazakat?“ És kérdjük-e így a boltostól: „hogy
a métere *e* posztónak?“

„Mást itt nem talál a tolvaj.“ — Olv. „egyebet.“ — Más,
adiectivum; e g y é b, substantivum. Ezt a leczkét jó volna meg-
tanulni magyar iróinknak.

„Kedvetlenül megyek; de jól tudom, hogy mit teszek.“ —
Ebből bajosan olvashatni ki ezt: „Alig-alig bírok elmenni a ház-
tól; de van okom rá.“ Pedig ez a valódi értelme a latin szó-
vegnek.

„Légy meggyőződve, testvér, . . .“ — Ez a megszólítás a
közbeszédben ismeretlen. Megadorus Eunomianak vagy *bátyja*,
vagy *öcsese*. A tekintélyes hang, melyen az asszony szól, azt jelöli,
hogy „öcsese.“ Fordítónk más véleményben van, mert „hugom“-
nak szólíttatja Megadorussal Eunomiát. Nem fontolta jól meg,
mint sok egyebet is.

„Tüstént kivágom [a] nyelvét.“ — A névelőnek tótos kiha-
gyása gyakori hiba ebben a fordításban. — „A tiéd fülem,“ ig.
„tiéd a fülem.“

„Panaszkodom szegénységem miatt.“ — Igaz. panaszolom a
szegénységemet.

„Egyik kezében kő van s kenyeret kínál a másikával.“ Tős
törzsökös szólamunknak: „kenyérrel kínál a másika.“ ily elesava-
rását még csak Jókaytól olvastam.¹⁾

„mintha életben sem volnék.“ Nehézkes és idegenszerű. A
magyar szólam ez: „mintha nem is volnék.“ — Az egykori had-

¹⁾ „Midőn egy izben egy . . . költeményért egy . . . tetemesnek mond-
ható összeget kínálta neki Pest városa hatósága.“ *Jókay* beszéde Petőfy
emléksobránál.

nagy a francia háborúból hazatért huszárok előtt szónokolván, beszédét így végzé: „Minden ember magát úgy viselje, *mintha nem is volna*, mert különben olyan 25-öt kap, hogy szörnyű az!”

„a szamarak agyón harapnak, az ökrök ledöfnek.“ — Az eredetivel s a dolog valóságával egyezőbben: „a szamarak *elmarnak*, az ökrök *eldöfnek*.“ Azt akarja ugyanis Euclio kifejezni, hogy a transfuga egyik félnek sem kell.

„add n őmül leányodat.“ Ig. „add *hozzám* a leányodat.“

„Azért mondom, hogy azt ne gondold, mintha kincset találtam volna.“ — Helyesben: „nehogy azt gondold, hogy kincset leltem.“ A „mintha“ minden tekintetben esetlen.

„Ugy látom, hogy gúnyt akarsz belőlem üzni, mert öreg vagyok.“ — Könnyű átlátni, hogy a „mert“ hibás. „Azért hogy,“ vagy „mivelhogy“ kell vala.

„eljegyezd leányodat velem.“ — Borzasztó. V. ö. Magy. Ny. Sz. artic. ELJEGYZEZ.

„Nem lesz közöttünk semmi per.“ — Népiesen: „Nem veszünk össze.“

„Kivánsz-e mást?“ — Olv. *egyebet*.

„Ha a piacról visszaérkezém.“ — Szerencsétlen kísértmény a futurum exactum kifejezésére.

„A kő nem oly száraz mint ez agg.“ — „Száraz mint a tapló“ mondják; de: „száraz mint a kő,“ soh'se hallottam. De biz' azt sem, hogy „égre-földre kiabál.“

„sir a viz miatt, melyet kiönt, ha mossa kezét.“ — Elég idézni.

„E két bárány közt melyik a kövérebb?“ — Talán: *közzül?*

„Ha valamit kívánok itt.“ — Ig. ha valami kell.

„a ki pénzt akar;“ olv.: a kinek pénz kell.

„a katonának reményt adunk.“ — Nem tartom magyar szólamnak.

„csak oly koldus vagyok, mint a világ hiszi.“ — Akarja mondani: a milyennek a világ hiszen.

„miként,“ mint helyett, gyakori hiba.

„mozogjanak kezőkkel.“ — Nem bírnám megtenni; de „mozgatni a kezemet,“ azt igenis.

„Magaddal úgy sem viheted.“ — Jó magyar így mondaná: El úgy sem viheted.

„Ha tőled akármit loptam.“ — Ig. Ha elloptam valamidet.

„Semmi tréfa.“ — Germanismus.

„Mindig kedvedet teszem.“ — Soloecismus. Magyarul: „Mindent megteszek kedvedért.“ V. ö. M. Ny. Sz.

„Egy magamban gazdagabb vagyok.“ — Nem tudom mit akar tenni.

„Elfutottam innét.“ — Jobb: elosontani.

„távozám,“ igaz. odébb állék.

„Nem képes lelkem bizton érteni.“ — Ezt is elég idézni.

„Letéphetnök az ékszert . . . s ha rajta kapnak menthetjük magunkat.“ — A szófüzés szabályai ábéczéje azt kívánja, hogy: „menthetnök.“ A latinban is: „deripiamus — excusemus.“

„De már most hogy hozzányultam.“ — Ig. ha már egyszer hozzányultam.

„Nem tettem azt s nem mondtam.“ — E helyett: „se nem tettem, se nem mondtam.“

„Antimachus atyám neve.“ — Kiokoskodhatja ebből az olvasó, hogy a Lycomedes apját Antimachusnak hívták, de már nem él?

A latin szöveg mindezt kifejezi világosan: Meus fuit pater Antimachus.

„Azt izente általam.“ — Magyarul: azt izente *tőlem*.

„Szavamra, szavadra“ — hűtemre, hűtedre helyett.

Most már térjünk vissza a csonka darab folytatására. A latin szöveg három ilyesnek örvend. Az egyik csak 28 versből áll s fordítónk szerint nem végzi be a darabot. Keletkezését és szerzőjét vastag homály fedi. A másodikat Codrus Urceus, Bolognai tanár szerzette és 122 versből áll, melyek a darab meséjét bevégezik, de fordítónknak nem tetsző módon. A harmadik folytatást Martinus Dorpius fiatalon elhalt jeles tudós készítette 275 versben, de ezt egyikünk sem ismeri. Az előbbiről azt itéli Cs., hogy „szerencsésen eltalálja ugyan Plautus hangját, de nem a comicei jellemzés igazságát.“ Én azt tartom, hogy „Plautus hangja“ jobban és ódonszerűbben van eltalálva amaz első, „supposita“-nak ezimzett rövid folytatásban, melyet bizonyos szempontból nézve bevégzőnek is tekinthetni. A mi pedig a „comicei jellemzés igazságát“ illeti, ismét nem lehetek egy értelemben a fordítóval, a ki „Euclio“-t és Molière „Fösvény“-ét Doppelgängereknek állítja. Tévedésén nem csodálkozom, hiszen számos jeles dramaturgus is leledzik benne; de azért még is csak tévedés biz' az, mit gondos és elfogulatlan elemzés legott ki mutat. A két jellem nem találkozik semmi egyébben össze, csak a szükmarkuságban. Amde: duo, quum faciunt idem, non est idem. Egyenlő jellemet tulajdonítunk-e annak a két egyénnek, kiknek egyike orgyilkos, a másika nyílt csatában vágja le ellenségét? Már pedig mind a kettő embert öl. Eucliot az ínséggel határos szegénysége kényszeríti szükmarkuságra, mit az olvasó már a Prologusból kivehet világosan. „Fukar“-nak csak fordítónk nevezi; a latin szövegben nyoma

sincs az „avarus“-nak,¹⁾ s ott a hol legvastagabban festi jellemét a költő (II. f. 4. j.) csak „parce parcus“-nak nevezi az öreget s itt is mindjárt mellője teszi a „misere“-t. Minden kifejezés, a melyik fősvénységet gyaníthat, csak fordításbeli hűtelenség, mint pl. a „fukar“ epithetum, és a szájra kötött pénzes zacskó²⁾ Fordítót a commentatorok vagy lexicographusok ámitották el.

Midőn már egy ily, mondhatni földhöz ragadt szegény véletlenül, váratlanul nagy kincset lel, mi természetesebb, semmint hogy elveszéstől, lopástól féltse? És ezt az ő egész lelkét és minden gondját lefoglaló állapotot festi Plautus *plasticè* és *drasticè*. Ellenben Molière már a czimben „fösvény“-nek nevezi vigjátéka hőst a ki még azon felül gazdag is, és rajzában a fősvénység fogalma minden jegyeit és vonásait annyira felhalmozza, hogy A. W. Schlegel — méltán vagy nem méltán — meg is sokallta. Ebből kitetszik a két jellem különböző volta és az, hogy mennyire nem egyezik a valósággal fordítónak ime véleménye:

„Harpagon és Euclio csak külső körülményeikben különböznek egymástól“, holott ellenkezőleg épen csakis külső körülményekben egyezik némileg a két vigjáték egymással, jelesen a kincs elásásában s eltünése után a tolvaj kutatásában.³⁾ És éppen ezek a körülmények úgy megviselik a szegény Euclio kedélyét, hogy szintűgy megeszmörlik a „*divitiae miserae*“-tól (Hor. Sat. II. 8, 18.) és kap az alkalmon, hogy leányának s vejének ajándékozhatja, a mivel három ezélt ér, u. m. menekszik a bajtól, leányát némiképp rehabilitálja s a vagyon a háznépnel marad.⁴⁾ Nem áll tehát az is, mintha „Euclio megtérése“ akár „hirtelen“, akár „valószínűt-

¹⁾ Az egyik *argumentum*ban igenis úgy olvassuk De inkább kell hinni a költőnek magának, mint a sokkal később keletű s idegen kéztől származott foglalatoknak. Gyanitom, hogy a fősvénység balvéleménye csak is belőlök keletkezett.

²⁾ „Follis“ általában minden felfúható valamit jelent: pl. hólyagot, szélbaldát, szélvankost, bőrzacskót, vagy egyszerűen csak zacskót, tömlőt, stb. „Pénzes zacskót a lat. irodalom jobb korában csak ott, a hol a connexioból világosan kitűnik ez a specialis jelentése. V. ö. Iuv. 13, 61 és 14, 281.

³⁾ A két vigjáték viszonya egymáshoz azt az adomát juttatja eszembe, mely szerint n. gr. Bánfy József a bonceidai pompás park rendezője egy más birtokos díszkertéről azt az ítéletet hozá, hogy „jó lenne egy partienak az én parkomban.“ Mondhatni, hogy az *Aulularia* egész meséje csak egy epizodeja a *L'avare*-nak.

⁴⁾ Bizonyítja ezt a V. actusból megmaradt pár fragmentum is. Nevezetesen: „*Nec noctu, nec diu unquam quietus eram; nunc dormiam.*“ (Nonius. p. 98.) Mindnyájokról így ír Ussing, Plautus egyik kiadója: „*Nos . . . omnia Euclioni tribuimus omnesque versus statuimus . . . ad extremam fabulae scenam pertinuisse, quo Euclio mutato animo priorem vitae agenda rationem damnat et liberali animo thesaurum genero donat.*“

len" volna fordítóként. Sőt imez sokkal helyesebben cselekszik vala, ha vagy a „Suppositát“, vagy a Codrus Urceus „Supplementumát“ fordítja le. És szerintem szerencsétlen gondolat volt tőle új supplementumot dolgozni vagy is inkább a Molière vigjátéka tető-ágát oltani belé a Plautus csonkán maradt, de egészen másnemű törzsökfájába. A mi következtetéseket vonhatni mindezekből Molière méltatlanul megtámadott eredetiségére nézve, azokat a k. olvasó elmélkedésére bizza

BRASSAI.
